

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/10.12.2019.I.16.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH

BERDAQ NOMIDAGI QORAQALPOQ DAVLAT UNIVERSITETI

Qo`lyozma huquqida

UDK:336.22:336.773(575.172)

KALIMBETOV JANNAZAR KURBANBAEVICH

**AHOLI DAROMADLARI TARKIBIGA JISMONIY SHAXSLAR
TO'LAYDIGAN SOLIQLAR STAVKALARINING TA'SIRINI
MODELLASHTIRISH
(QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)**

08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini
olish uchun tayyorlangan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: Toshmatov Shuxrat Amonovich
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Toshkent – 2023

KIRISH	5
I BOB. AHOLI DAROMADLARINI OPTIMAL SOLIQQA TORTISH VA SOLIQ STAVKALARI TA’SIRINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI.....	13
1.1. Aholi daromadlarini optimal soliqqa tortish nazariyasi.....	13
1.2. Uy xo‘jaliklari daromadiga soliq ta’sirini baholashning ilmiy nazariyalari.....	27
1.3. Progressiv va proporsional soliqqa tortish nazariyalari va modeli.....	37
I bob bo‘yicha xulosa.....	44
II BOB. JISMONIY SHAXSLARNI SOLIQQA TORTISHNING TAHLILI VA SOLIQ STAVKASI TA’SIRINI BAHOLASH.....	46
2.1. Jismoniy shaxslarni progressiv stavkada soliqqa tortishni modellashtirish.....	46
2.2. Jismoniy shaxslarni proporsional va progressiv stavkalarda soliqqa tortishda xorij tajribasi.....	57
2.3. Jismoniy shaxslar daromad solig‘i stavkasi ta’sirining samaradorligini baholash.....	69
II bob bo‘yicha xulosa.....	77
III BOB. JISMONIY SHAXSLARNI SOLIQQA TORTISHDA SOLIQ STAVKASINI MODELLASHTIRISHDAGI USTUVOR YO‘NALISHLARI.....	79
3.1. Aholi daromadlariga soliq stavkasi ta’siri samarasini oshirish yo‘llari.....	79
3.2. Jismoniy shaxslarni progressiv stavkada soliqqa tortishdagi ustuvor yondashuvlar.....	88
III bob bo‘yicha xulosa.....	100
XULOSA.....	103
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	110

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahondagi rivojlangan va aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarda jismoniy shaxslarning daromad solig'i nafaqat byudjet daromadlarini shakllantirishdagi muhim o'rin tutadi, shu bilan birga, aholi daromadlarini tartibga solishda samarali fiskal instrumentlardan hisoblanadi. Iqtisodiy rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda progressiv daromad solig'i shkalasi qo'llaniladi. Jumladan, «Daromadga soliq solishning progressiv modelini joriy etish daromad tengsizligi va ijtimoiy tabaqalanishni kamaytirish hamda byudjetga soliqlarning to'liq yig'ilishini ta'minlash bo'yicha qator muammolarni hal qilishi mumkin»¹ bo'lib, bu o'z navbatida progressiv daromad solig'i shkalasini takomillashtirishni talab etmoqda.

Jahonda daromadlarni taqsimlashda tengsizlikni tartibga solish instrumenti sifatida jismoniy shaxslarni progressiv shkalada soliqqa tortish, daromad solig'i stavkasining turmush darajasiga ta'sirini baholash, progressiv daromad solig'i shkalasini tanlashni modellashtirish yo'nalishlarida ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur ilmiy izlanishlarda daromadlar darajasi bo'yicha aholi guruhi qatlamlarini progressiv shkalada soliqqa tortish va soliq stavkalarining ijtimoiy tenglikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishga ta'siri samarasini oshirish, progressiv daromad solig'i optimal shkalasi tanlovini modellashtirishga doir masalalar to'liq o'z yechimini topmaganligi ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlar olib borish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

O'zbekistonda soliq tizimidagi dolzarb vazifalardan biri - bu jismoniy shaxslarni optimal soliqqa tortish tizimini yaratish va aholi daromadlari tengsizligidagi farqlarni kamaytirish hisoblanadi. «...maxsus soliq stavkalarini o'rnatish tajribasi asosida sharoiti «og'ir» bo'lgan tumanlarda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qo'shimcha qulayliklar yaratish, 2026-yilga borib tadbirkorlik subyektlariga soliq yuklamasini yalpi ichki mahsulotning 27,5 foizidan 25 foiz

¹Baymuxametova A.S. 2018. Modeli podoxodnogo nalogooblojeniya fizicheskix lits: primeneniye v Rossii i Kazaxstane. Perspektivi razvitiya fundamentalnix nauk: materialy XV mejdunarodnoy konferensii studentov, aspirantov i molodix uchenix. Rossiya, Tomsk. <http://conf-prfn.org.pdf>.

darajasiga kamaytirish»². Mazkur belgilangan ustuvor vazifalarning to'laonli amalga oshirilishida aholi daromadini soliqlar vositasida tartibga solishda soliqqa tortish tizimini optimallashtirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Aholi daromadlari tarkibiga soliq stavkalari ta'siri samarasini baholash, jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortish tartibini takomillashtirish va optimal soliq solish modellari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borish taqozo etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida», 2021-yil 3-dekabrda PF-29-son «Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari to'g'risida», 2020-yil 30-oktyabrda PF-6098-son «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida», 2020-yil 26-martda PF-5975-son «Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag'allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to'g'risida», 2019-yil 27-iyunda PF-5755-son «Soliq va bojxona imtiyozlari berilishini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida», 2018-yil 29-iyunda PF-5468-son «O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish kontsepsiyasi to'g'risida»gi farmonlari, 2019-yil 10-iyulda PQ-4389-son «Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida», 2018-yil 31-mayda PQ-3756-son «Imtiyozlar va preferensiyalar berish tartibini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorlari hamda mazkur sohadagi mavjud bo'lgan normativ hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishda ushbu dissertatsiya ishi ma'lum darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Mazkur dissertatsiya ishi respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-ahloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-sonli farmoni.<https://lex.uz/docs/5841063>.